

A magyar kultúra irodalom-, esetleg zene-, de semmiképpen sem képzőművészeti-központú. Ennek egyik következménye lehet, sőt talán inkább az oka, hogy a magyar festők, szobrászok élettörténetéről, szerelmeikről alig tudunk valamit. A művészettörténészek általában szemérmesen hallgatnak az érdekesebb, rendhagyóbb fordulatokról, vagy lábjegyzetekbe száműzik a magánéleti utalásokat. Pedig lennének történetek a festők életéből is. Nem csak Liszt Ferencnek voltak szerelmi álmái és nem csak Móricznak volt Csibéje. Épp ezért kihasználva, hogy Nyáry Krisztián ebből a szempontból tekinti át néhány nagy festőnk életét, megkezdjük régóta tervezett magánéleti sorozatunkat a Corvina Kiadóval együttműködésben. És kivel mással indítanánk, mint a *Majális* festőjével?

NYÁRY KRISZTIÁN

„A családi boldogság mindenért kárpótolhatott volna”

SZINYEI MERSE PÁL ÉS PROBSTNER ZSÓFIA

Hatan feküdtek a München melletti réten: két fiatal lány, két fiatalember és két már középkorúnak számító férfi. Főtt sonkát, sült csirkecombot, süteményt és eperbefőttet ettek, pezsgőt ittak hozzá. Láthatóan jól érezték magukat, nevettek, egymás szavába vágva lelkesen vitakoztak valamiről. Szokatlan jelenet volt ez 1872-ben. Ha bárki meglátja őket, rendkívül illetlennek tartotta volna a viselkedésüket, hát még, ha megismerte volna a köztük lévő szövevényes viszonyokat. A társaság legidősebb tagja, a 45 éves svájci Arnold Böcklin kora legnépszerűbb festői közé tartozott, és a 19 éves magyar lánynak, a szép Probstner Zsófiának férfiként is nagyon tetszett. Őt a fiatal jogász, a 26 éves Pulszky Ágost figyelte áhítattal, szülei is egymásnak szánták őket. A fűben feküdt a lány gyámja, a 39

éves, huszártisztból lett excentrikus festő, Gundelfinger Gyula is. Ő néhány évvel korábban vette feleségül másik gyámleányát, a 21 éves Probstner Máriát. Az ifjú ara a jelen lévő harmadik festő, a 27 éves Szinyei Merse Pál figyelmét kötötte le. Akár udvarolhatott is volna barátja feleségének, hiszen pontosan tudta, hogy a pár csak egy bonyolult örökösödési vita miatt kötött papírházasságot. Probstner Mária azonban nem viszonzta a fiatal festő érdeklődését: ő férje féltestvéréről, gróf Szirmay Albertről ábrándozott.

...Szinyei a legtöbb figurát modellek alapján újraalkotta, az eredeti szereplők közül csak a saját, valamint a fehér ruhás Probstner Mária alakját vitte vászonra. Őt talán azért kérte fel modelljének, mert a műterembe mindennap elkísérte húga is. Amire a *Majális* elkészült, Szinyei és

a fiatalabbik Probstner lány egymásba szerettek. Az együtt töltött évek alatt sokszor idézték fel a kirándulást, mint boldogságuk és szenvedéseik kiinduló pillanatát. A festő fő művének szánt kép óriásit bukott a közönség és a kritikusok előtt, több mint két évtized múlva csak egy új nemzedék ismerte fel a jelentőségét. Szinyei Merse Pál és Probstner Zsófia házassága addigra családi tragédiák sorozata után zátonyra futott. A réten indult szerelmük emléke mégis végigkísérte mindkettejük életét.

Szinyei Merse Pál 1845-ben született, s családja Sáros vármegyei birtokán, Jernyén nőtt fel. Apja, Szinyei Merse Félix a megye alispánja, majd főispánja kezdettől támogatta ügyesen rajzoló fia művészi ambícióit, azzal az elgondolással, hogy hadd festegessen, míg át nem veszi

Szinyei Merse Pál: *Majális*, 1873, olaj, vászon, 128×163,5 cm, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

a birtok irányítását. Tanuló fiát először 1869-ben hívta haza, hogy helyettesítse, amíg őt hivatali munkája a városba szólítja. A fiatalember lelkiismeretesen intézte a birtok ügyeit, az ecsethez csak ritkán nyúlt, de azért hiányzott neki a háta mögött hagyott szabad művész életforma. Ennek ellenére minden bizonnyal betagozódott volna a környékbeli nemesi családok szokványos életébe, ha távoli rokona, Gundelfinger Gyula rá nem beszél, hogy rövid időre térjen vissza Münchenbe.

Gundelfinger különös ember volt: katonatiszt, párbajhős, s emellett nem is tehetségtelen festő. Furcsa, pletykákra okot adó történetek keringtek róla és gyámleányairól. A Felvidéken mindenki emlékezett a Probstner lányok árvaságra jutására: egy gazdag szepesi

földbirtokosnak két lányt szült híresen szép felesége. Egy nap a családfőt egy jóakarója arra figyelmeztette, hogy hitvese megcsalja. A férfi erre a pisztolyáért nyúlt, de nem a hírbe hozott feleséget vagy a szeretőjét lőtte agyon, hanem a hír

Amire a Majális elkészült, Szinyei és a fiatalabbik Probstner lány egymásba szerettek.

hozóját. A férjet börtönbe zárták, ahol öngyilkos lett. Testvérei ezután perrel támadták meg a betegeskedő özvegyet, és próbálták megszerezni tőle a vagyont és lányai felügyeletét. Amikor az anya meghalt, egy távoli rokona, Gundelfinger Gyula vállalta el, hogy gyámként gon-

doskodik a kamasz lányokról, és folytatja nevükben a jogi eljárást. Ezután merült fel, hogy eredményesebb lenne a per, ha Máriát nagykorúsítanák, ehhez pedig arra volt szükség, hogy férjhez menjen. A házastársi szerepre maga a gyá-

mapa vállalkozott. Noha sokan tudták, hogy csak névházasságról van szó, az úri társaságban mindenki gyanakodva fogadta, hogy a különc hírében álló festő Münchenben úgy él együtt két felserdült gyámleányával, hogy közben egyikük a felesége lett.

Szinyei Merse Pál: *Önarckép bőrkabátban*, 1897
olaj, vászon, 90,5 x 70,5 cm. A művész ajándékozta a képtárnak 1912-ben,
Inv. 1980 n. 3759, Firenze, Galleria degli Uffizi

© Galleria degli Uffizi, Firenze

© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

Szinyei Merse Pál: *Lilaruhás nő*, 1874, olaj, vászon,
Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

Így volt ezzel Szinyei Merse Félix is, aki levelében figyelmeztette a fiát: „Hogy a Gundelfinger Gyula atelierjét használod s nagyon intim vagy vele, megvallom, aggaszt – ő becsületes és jó, de hóbortos, extravagáns, igen tartok tőle, hogy végre is bajba kerít.” Olyan választ kapott, amilyenre számított: „Gundelfingeréket illetően hála Istennek egész nyugodtak lehettek, mert amennyire az illem csak engedi, kerülök minden közeledést, néha meglátogatom őket, de semmi tovább” – írta Szinyei. A lényegét illetően egyáltalán nem mondott igazat. Bár valóban nem Gundelfingernél festett, hanem pályatársa, Benczúr Gyula műtermében, a Gundelfinger lányokkal nagyon is gyakran találkozott. Mi több, az emlékezetes kirándulás óta csak két dologra koncentrált: a piknikező társaságot megörökítő képre és Probstner Zsófiára. „Életemnek legszebb és legboldogabb korszaka volt ez” – emlékezett később a műteremben eltöltött hónapokra. – „Szüntelenül motoszkált fejemben hogy kell hát ezt a szép természetet látni és megfesteni a képen? Néztem a zöld gyepet, a kék eget, az úszó fehér felhőket, a tarka virágot, a sötét fákat. Láttam a tájat napfényben, színpompában ragyogni, láttam fátyol felhők alatt, árnyék nélkül: alakot, gyepet, fát, bokrot, szelíd színharmóniában összeolvadni. De hát lehet-e ezt így megfesteni? Szabad-e? Hiszen én még ilyet képen festve soha sem láttam. Merjek-e én ilyenbe belefogni – én kinek dolgait mindenki csak félvállról nézi?”

A kép ugyanolyan lázadásnak számított a müncheni festőiskola szigorú szabályai ellen, mint Szinyei párválasztása a szülői elvárásokat illetően. A festmény 1873 elején készült el, márciusban már ki is állították a müncheni Kunstvereinben. Pulszky jóslata beteljesedett: a *Majálist* többnyire csak gúnyolták kritikusai. Szinyei nem adta fel, elküldte képét a bécsi világkiállításra, és nem sokkal ezután a következő levelet írta szüleinek: „Öröm és boldogsággal telt szívemet tárom fel előttetek: Én Probstner Zsófiát kit határtalan kiolthatatlan szerelemmel szeretek, s kinek egész szívét s leghőbb viszontszerelmét bírom, megkértem, mert mi egymás nélkül nem élhetünk. – Esedezve kérem áldástokat s beleegyezéseket, mert csak evvel lehet boldogságom teljes, tudom hogy

ezt meg nem tagadjátok tőlem, mert nem akarhatjátok fiatokat egész életére szerencsétlenné tenni.” Apja eddigre nemcsak a fia festői pályáját tartotta komolytalan dolognak, de a tragédiával terhelt családból származó, bizonytalan vagyonú Probstner Zsófiát, egy veszedelmes bohém gyámleányát sem gondolta megfelelő választásnak. Csak azzal a feltétellel egyezett bele a házasságba, ha a fiatalok hazaköltöznek. Ehhez nem volt szükség különösebb érvekre, Szinyei képét ugyanis Bécsben sem fogadták jól, túlságosan magasra akasztották, ahol nem érvényesült, ezért dühében visszakererte azt. A festményt, amelytől anyagi megbecsülést is remélt, elkeseredésében ingyen felajánlotta a pesti Nemzeti Múzeum képcarnokának. A múzeumot vezető Pulszky Ferenc – a Zsófia kezétől Münchenben esős Ágost édesapja – nyeglén fogadta a felajánlást, s közölte, hogy később dönt róla, kiállítja-e a képet. Szinyei így a festménnyel és menyasszonyával együtt csalódottan érkezett haza. Bár apja nem állt a házasság útjába, nem jelent meg az esküvőn, amit Gundelfingerék korompai birtokán tartottak 1873 októberében. A 28 éves férj és 20 éves felesége beköltöztek a jernyei kastélyba, de nem tervezték, hogy tartósan ott rendezkednek be. Szinyei leveleiből az derül ki, hogy hol Párizsban, hol Münchenben, hol pedig Firenzében képzelték el közös életüket és a férj festői karrierjének építését.

Itáliába költözésüket annyira komolyan gondolták, hogy már össze volt csomagolva 25 utazóládájuk, amikor Szinyei édesapja közölte velük, hogy nagyon beteg, és ha elköltöznek, sosem fogja látni születendő unokáját. Az „érzelmi röghöz kötés” sikerült, maradtak. Szinyei legfőbb modellje ebben az időben felesége volt. Készített róla többféle vázlatot is, de elégedetlen volt az eredménnyel. Végül 1874-ben az ideiglenes műteremmé alakított, paravánnal leválasztott szalonban, lila ruhában festette le Zsófiát. „Az első gyerekünket vártam, úgy ültem modellt, otthon, Jernyén, a lila tafota ruhában – emlékezett később a feleség. – (...) Persze nem kinn a mezőn ültem modellt, azt Pali kívülről tudta. Minden fűszálat, minden sárga kikericszet ismert... a lila, sárga és zöld szín finom hármashangzatáról

Szinyei Merse Pál: *A művész felesége*, 1880–1900, olaj, vászon, 62,5×47 cm, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

beszélt akkoriban folyton. Nekem már a könyökömön jött ki. Mert benn, a műteremben is fárasztott a modellülés. A fiam gyorsabban fejlődött, mint a kép. A lila ruha szűk volt, szorított. Talán ezért lett kicsit szenvedő az arckifejezésem a képen.” A *Lilaruhás nőt* a festő már elég jónak ítélte ahhoz, hogy bemutassa a közönségnek. Csupa fanyalgó kritikát kapott, ki a sötét tónust, ki a műtermi árnyékokat kritizálta.

Szinyei amúgy is hajlamos volt szívére venni a bírálatokat, de a kedvezőtlen fogadtatás és a birtok apja betegsége miatt rászakadó gondjai együtt már soknak bizonyultak. Eldöntötte, hogy abbahagyja a festést, és a *Lilaruhás nő* lesz az utolsó képe. „A családi boldogság mindenért kárpótolhatott volna. Ebben reménykedtem s egyelőre nem szándékoztam képekkel a nyilvánosság elé lépni. Lefestettem feleségemet, egy pár skitzet, (...) de munkakedvem mindig hanyatlott. Minek is fessek? Jobbat a Majalesnél úgy sem tudok festeni, az meg senkinek sem kell, – Hát nem festettem! – Gazdálkodtam, lovagoltam, lakházat építettem, kertet alakítottam, gyermekeim, családi ügyek egészen lefoglaltak. Így múlt el több év.” 1875-ben meghalt az édesapja, ám az utazás ezután sem sikerült. Kérésére egy barátja lakást bérelt nekik Münchenben, az fél évig üresen állt, míg végre belátta, hogy hiába. A házaspárnak öt év alatt négy gyermeke született, kinőtték lakrészüket a kastélyban, amelyet a festő egyik fivére örökölt. Dönteniük kellett: mennek vagy tartósan berendezkednek Jernyén. Szinyei beletörődött, hogy maradnak, és a park végében új házat épített maguknak, de kedélyállapota ettől sem javult. Az apátia mind jobban zavarta Zsófiát, aki lánya visszaemlékezése szerint „a folytonos, gyors tevékenység embere volt”. Úgy gondolta, férje esetleg boldogabb lenne, ha mással foglalná le magát, és nem festői karrierje kudarcain keseregne: „Könyörögtem Palinak: ha a lilaruhásnak se lesz sikere, pedig azt magam is láttam, hogy gyönyörű, hagyjon fel az egészszel! Ígérje meg nekem! Lépj fel képviselőnek. Tenyésszen lovakat...”

© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

Szinyei végül három év után nem is otthon, hanem egy családi utazás során vett ismét ecsetet a kezébe. Probstner Mária elvált Gundelfinger Gyulától, és a rá türelmesen várakozó gróf Szirmay Alfrédnek adta a kezét. A pár szirmabesenyői kastélyában gyakran vendégeskedtek Szinyeiék, s itt, a fantasztikus miliőben kapott kedvet, hogy ismét lefesse a feleségét. Zsófia sárga ruhás portréja ismét életörömről árulkodik, a családi boldogság azonban nem tartott sokáig. 1877-ben legkisebb lányuk, az egyéves Zsófiika diftériás lett, amibe nem sokkal később belehalt. A gyászoló szülők nem dobták ki gyermekük használati tárgyait, játékait, hanem gondosan megőrizték

azokat. Valószínűleg ez okozta a későbbi tragédiákat: hiába takarítottak alaposan, a baktérium a ház falai között maradt. 1881-ben a legnagyobb gyerek, Félix is elkapta a betegséget, de szervezetének sikerült legyőznie a kórt. Kétéves kishűgának, Lilikének ez nem sikerült. „Szegény Zsófiika példás vallásos megadással viseli fájdalmát. Szegény Pali le van sújtva e szerencsétlenség által – írta egy levélben Szinyei édesanyja. – (...) A legnagyobb mérvű Dyphteritiszbe halt meg. 40 órás haldoklás alatt!” A halálesetek mindkettőjüket megviselték, s Szinyeinél ez hol hosszan tartó depresszióban, hol dühkitörésekben fejeződött ki. Zsófia nem hagyhatta el magát: terhes volt ötö-

dik gyermekével. A két életben maradt testvért apjuk rokonokhoz vitte, így a felesége teljesen egyedül volt, amikor megszülte Erzsébet nevű kislányát. Néhány hónappal később már újra együtt volt a család, amikor a fertőzés újra felütötte a fejét: a kétéves Marika is belehalt a diftériába.

Szinyei teljesen összeomlott. „Családomban nem találtam azt a boldogságot, amit reméltem, ehhez három gyermekem diphtheritisben meghalt. Szép új lakházam, kertem ragály fészek lett” – írta később. Úgy érezték, menekülniük kell az elátkozott birtokról. Bécsbe költöztek, ahol megpróbálták kiállí-

sem értek véget: a feleség nővére és legfontosabb bizalmasa, Szirmayné Probstner Mária meghalt gyermekágyi lázban. A magára maradt Zsófia egyre inkább fullasztónak érezte a családi kúriát. 1886-ban megszületett legkisebb lányuk, Adrienne, de ez már nem segített a romló viszonyon. Probstner Zsófia talán már azelőtt eldöntötte, hogy újrakezdi életét, mielőtt a szomszéd földbirtokos beleszeretett. Ghillány Imre egykori huszártiszt, későbbi földművelésügyi miniszter éjszaka szöktette meg négylovas hintáján a férjes asszonyt. A kor szokásai szerint ilyenkor párbajnak kellett volna következnie. Szinyei ehelyett beleegyezett a válásba, ponto-

Ghillány Imre egykori huszártiszt, későbbi földművelésügyi miniszter éjszaka szöktette meg négylovas hintáján a férjes asszonyt.

tások és koncertek látogatásával maguk mögött hagyni fájalmukat. Szinyei újra festeni kezdett, ekkor készült a fűvön fekvő mezeten nőalakot ábrázoló *Pacsirta* című képe is. Ez éppen olyan elutasításra talált, mint az újra kiállított *Majális*. Nem sokkal később Szinyei budapesti kiállítása után is „az egykor nagyreményű festő eltévelyedéséről” írtak a kritikuskok. A csalódott művész ismét eldöntötte, hogy abbahagyja a festést. A házaspár hazaköltözött Jernyére, de addigra házasságuk végleg válságba jutott. A tragédiák

san tudta, hogy már régen elveszítette feleségét. A két életben maradt kislány az édesanyjával együtt költözött el a birtokról, a festő és fia Jernyén maradtak. „Ez a családi katasztrófa végtelen sok keserűséget okozott. Anyagi gondok is súlyosan reám nehezdedtek” – írta erről az időszakról.

A következő évek során Probstner Zsófia öt egészséges gyereket szült új férjének. Szinyei Merse Pál soha többé nem nősült meg. Csak hosszú évek múlva kezdett újra aktívan festeni, amikor a fiatal, Párizsra ka-

csingató festők benne találták meg előfutárakat. 1901-ben a müncheni nemzetközi kiállításon a *Majális* aranyérmét nyert. „28 év múlva kaptam ezen nagy elégtételt. Ez kárpótol minden elszenvedett keserűségért. Sajnos életemnek ezen 28 évét mely életemnek java korát képezi (28–56 éves koromig) senki többé vissza nem adhatja” – összegezte sikerét a festő. Országgyűlési képviselővé választották, látszólag kedélye is helyreállt. „Élvezte szép kertjének, gyümölcsfáinak fejlődését, a mezei munkát és eredményét, a kedves ismerősök látogatását, tréfákat, vígságot, és mégis az a mély seb, az elhibázott családi élet soha se gyógyult be” – emlékezett sok évvel később lánya. A gyerekek kölcsönösen látogatták a két szomszédos birtokon élő szüleiket, Zsófia pedig évente egyszer átocsizott Jernyére. A mindig ugyanúgy zajló látogatások során az elvált házastársak egy-két órát udvariasan beszélgettek közömbös témákról, majd újabb egy évig nem látták egymást. Családtagjaik sem értették, miért volt szükségük erre a szertartásra.

Valamikor 1900 körül Szinyei levette a falról felesége húsz évvel korábban készített portréját, és átfestette a divatjamúlt, fehér galléros rózsaszín ruhát, amelyben Zsófia annak idején modellt állt neki. A *művész feleségének képmása* című képre újabb divat szerinti bársonyruhát festett, mintha egy, a jelenben is tartó, boldog kapcsolatról akarna mesélni valamit. Végül csak egyetlen kegyetlen nap idézte fel házasságuk emlékét. Szinyeinek 1902-ben teljesült sok évtizedes vágya: végre eljutott Itáliába. Capri szigetén járt, amikor volt felesége táviratát kézhez kapta. Tizenhat éves lányuk, Adrienne agyhártyagyulladásra kapott, gyógyulására nem volt remény. A festő azonnal hazautazott, így még egy napot közösen tölthettek haldokló lányuk ágyánál. „Mély fájdalomban csak a munkánál találtam vigaszt” – írta önéletrajzában Szinyei, s valóban, élete utolsó két évtizede rendkívül termékenynek bizonyult. A Képzőművészeti Főiskola igazgatójának választották, Európa-szerte több sikeres kiállítása is volt. 1920 februárjában úgy halt meg jernyei birtokán, hogy a közönség a legnagyobb kortárs festőként búcsúztatta.

© Foto: FORTEPAN / Torjay Valtér

Szinyei Merse Pál és barátai, 1900 körül, Szlovákia, Jernye

Nyáry Krisztián *Festői szerelmek* című könyve karácsony előtt kerül a boltokba a Corvina Kiadó gondozásában. A teljes szöveg abban lesz olvasható.

Szinyei Merse Pál: *A pacsipta*, 1882, olaj, vászon, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

